

lasagunlu, Barganlı oldu una; Balasagun harabelerinin Kırgızistan'ın bugünkü Tokmak ehri yakınında oldu unu dü ünürsek, bu kutlu topraktan iki orta ça edibinin yeti ip çıkması anlaşılr.

Bilindi i kadarıyla, Mahmud Ka garî'nin iki eseri var: Biri, (Türk dili sentaksı, kaideleri); bu eser bugüne kadar bulunamamı tır. kincisi,

olup, her iki eser de Arapça yazılmı tır. Niçin Arapça yazıldı mı izah etmek, bence gereksiz; ama bugünkü nesillerde bu konudaki do ru bilgi azlı ı sebebiyle bazı eyleri kaydetmek yerinde olur diye dü ünüyorum. slamiyetin arka, özellikle Türkistan bölgelerine yayılmasıyla aynı devirde Arap dilinin hükümlerlik sınıın da geni ledi. Orta ça da yeti en bütün âlim ve edipler Arapça ö reniyorlar ve kullanıyorlardı.

Mahmud gençli inden itibaren büyük âlimlerden ders almı , Buhara'da Semerkant'ta okumu , sonra Merv'e, Ni abur'a, Ba dat'a gitmi tır. Kendi dedi i gibi, Rum'dan Maçin'e kadar, bugünkü Türkiye topraklarından bugünkü Çin'e kadar olan ülkeleri gezmi , kitabını yazmak için kaynak toplamı tır. Kendisi bu konuda öyle yazar:

ğ
ı ı ı ş ı ş ı ı
ı ı ş ğ ğ
ı ı ş ı ı ğ ı
ı der. O Türk dilinin de eri için ilk mücadeleyi ba latan yazardır.

ğ
ğ
ğ der, daha o zamanda. Ka garî'nin bu fikirleri bin yıldan sonra da, bugün de yazılarındaki harfleri dildeki seslere göre mükemmelle tirememi bütün Türk halklarına, bugünkü Özbekler, Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Türkiye'deki Türklere de ibret olacak niteliktedir.

Mahmud Ka garî eserini bitirip, Ba dat'taki halifeye arma an eder. Bu konuda "Dîvân"a yazdı ı mukaddimesinde öyle demi :

ğ ı ı ş
ğ ı ı ğ
ğ ı ı (Urumçi 1981 baskısı, 176.

s.). Mahmud'un halifelik payitahtı Ba dat'ta tahsil gördü ü, ya adı ı hakkında bilgiler var. O devirde Ba dat'ta sadece Araplar de il, belki bütün islam alemindeki milletlerden bir çok ki i de ya amı tır. Ba dat'ta Türkler ve So dlanı ayrı ayrı mahalleleri vardır. Özbek âlimi H. Hasanov'un yazdı ına göre halife Mu'tasım'm annesi Marida So d, veziri Otamı Türk, askerleri de So d, Fergana, Usru ana,

o 'tan alınmı tır. 9-11. asırlarda Ba dat'a gidip yayan Türkistan'ın ulu âlimleri Semerkantlı Ebu Yakub şak bn Hasan ibn Kuhî el-Hureymî, Ferganalı air Halif el-Ahmer, me hur filozof Ebu Nasr Farabî, onun hem ehri filolog şak el-Farabî, onun yi eni filolog Ebu Nasr smail el-Cevherî, kök bilgini Ahmed ibn Muhammed Ferganî, matematikçi ve co rafyacı Muhammed ibn Musa el-Harezmi, Mervli Ahmed ibn Abdullah Marvezî, Belhli Ebu Ma' yerler de Ba dat'ta ya amı , eser vermi tir (Yukarıda adı geçen eser, 118. s.).

M.Ka garî'nin bu eserinde, onun hazırladı ı dünya haritasının verilmesi, orada dünyanın merrezi olarak Barsgan'm, kendi do du u yerin alınması, bu haritaya ilk Türk haritası denilmesi (Araplar kendi hazırladıkları haritalarda dünya merkezini Mekke ve Medine olarak; İncil-i erifte ise Kudüs olarak alınması gibi), bunların yanında Türkçe yıllık-takvimin verilmesi ayrıca önemlidir.

"Divânü Lûgati't-Türk"ün müellif yazmasından 1265 yılında Muhammed bin Ebu Bekr Dîmi kî'nin yaptı ı nüshası stanbul'da bulunmu tur. Üç cilt halinde 1915-1917 yıllarında stanbul'da basılmı tır. Brockelman Almancaya (Leipzig, 1928), Besim Atalay Osmanlı Türkçesine (Ankara, 1939), Salihkârî Muttalibov Özbek Türkçesine (Ta kent, 1960-1963), bir grup tercüman Uygur Türkçesine (Urumçi, 1981-1984) çevirmi ve üç cilt halinde yayımlanmı tır.

Eski Sovyetler Birli i'nde bu eser hakkında Prof. A.K. Borovkov, A.N. Kononov, N.A. Baskakov, V.Re etov, G.A. Abdurrahmanovlar incelemeler yapmı lardır. Özbekistan'da "Dîvân"m ilk incelemecisi ve parçalar yayımlayan Fıtrat'ür. Fıtrat'm i leri, kendisinin "Özbek Adabiyeti" (Semerkant, 1926) toplusuna da girmi tir. Ka garî'nin bu eserinden alınmı parçalar Özbek edebiyatı antolojilerine 1940, 1959, 1960 ve sonraki onlarca antolojiye sokulmu tur. Aziz Kayumov'un "Kadimiyet Abideleri" (Ta kent 1973), Neten Mallayev'in "Özbek Adabiyeti Tarihi" (Ta kent 1976), "Özbek Adabiyeti Tarihi" (5 ciltlik, I. cilt, Ta kent 1978), "Kadimgi Hikmetler" (Ta kent 1989) kitaplarında Ka garî ve onun eseri hakkında makaleler, parçalar verilmi tir.

Biz bu antolojiye "Divânü Lûgati't-Türk"ün üç cildinden seçilip "Özbek Adabiyatı" dört cildinin I. cildine (Ta kent, 1959,11-15. sayfalar) alınan bahar hakkındaki iirleri hazırladık. Son bölümde ise, Do u Türkistan'ın Urumçi ehrinde Uygur Türkçesiyle basılan üç ciltteki (B. Atalay ne rinden, el yazma faksimilesi verilerek hazırlanmı tercüme, 1981-1984) çe itli konulardaki dörtlüklerin M. Ka garî'nin yazdı ı aslını, Türkçe transkripsiyonunu ve kar ılı mı verdik.

"Divânü Lûgati't-Türk"ten*

Bahar Hakkında /

Qar buz qamug erü di
Taglar suvı aqı dı
Kök in bulıt örü di
Qayguq bolup egri ür

ğ l l
ğ
l l

Ördi bulıt mra u
Aqtıaqmmünre ü
Qaldı bodun tanla u
Kökrer taqı munra ur

İ
l
ş ş l
ğ

Ay qopup evlenüp
Aq bulıt örlenüp
Bir bir üze öklünüp
Saçlup suvı inra ur

l l ğ l l
ı ğ l l

Quydu bulıt yağmurın
Kerip tutar aq tonn
Qırqa qodtı aq ol qarın
Aqın aqar inra ur

O, ğ l l
l l l

Qaqlar qamug kölerdi
Taglar ba ı ilerdi
Ajuntmıyılırdı
Tü tü çeçek çerke ür

ğ ş l l l ş
l ğ l l l
l l

Tümen çeçek tizildi
Bükünden ol yazıldı
Ükü yatıp üzeldi
Yirde qopa adn ur

l l l l l
l l l l l
ı ş l

Ya mur ya ıp saçıldı
Türlüg çeçek suçıldı
Yinçü qabı açıldı
Çıندان yıpar yugru ur

ğ ğ l l l l
l l
İ l l l l
ş

Qulan tükel qomuttı
Arqar suqaqyumuttı
Yaylag tapa emitti
Tizig turup segri ür

ş l l
ı ğ l l
ğ l ş l
l ş ş

Ya in atıp ya nadı
Tuman turup tu nadı
Adgır qısır ki nedi
Ö ür alıp oqra ur

ş ş l l
ş l ş l
l l ş
ğ l ş

Bu parçalar, dört ciltlik "Özbek Edebiyatı" kitabının birinci cildi 11-15. Sayfalarından alındı. (Özbekistan Bediiy Edebiyat Ne riyatı, Ta kent 1959.)

Günümüz Türkçesine aktarırken, Besim Atalay Tercümesinden faydalanılmıştır. (Ankara, 1991-92, I-IV. c.)

Alın tüpü ya ardi
Urut otm ya urdi
Kölnin suvın kü erdi
Sı ır buqa muftra ur

ğ l ş l l
ıǵı ğ ğ ş

Qızıl sarıg arqa ip
Yıpkın ya ıl yüzke ip
Bir bir kerü yürke ip
Yalnuq anı tafıla ur

l l l
ş ş l
İ ş ş

A dı bulıt kökreyü
Ya mur tolı sekriyü
Qalıqanıükriyü
Qança barır belgüsüz

ğ ş ş
ğ ğ

Qu qurt qamug tirildi
Erlık tisi terildi
Ö ür alıp tanldı
Ymqa yana kirküsüz

ş ş
ğ l ğı l
l

Yay baruban erküzi
Aqtı aqm munduzı
Tugdı yaruq yulduzı
Tınla sözüm külgüsüz

ş l
ş l
l l l ğ

Tegme çeçek öküldi
Buquqlanıp büküldi
Tügsin tüğün tüğüldi
Yargalımat yürke ür

ıǵı l
l
ş ğ ğ
l

Qoçnar teke se ildi
Sağlıq sürüg qo uldı
Sütler qamug yu uldı
Oğlaq kozı yamra ur

l l
ğ ş
l
ğ ıǵı

Türlüg çeçek yarıldı
Barçın yadım kerildi
Uçmaq yeri körüldi
Tumlug yana kelgüsüz

l l
İ ş l
ıǵı ğ

Etil suvı aqa turur
Qaya tübi qaqa turur
Balıq telim baqa turur
Kölüfi taqı kü erür

İ l ğ
l
ş

